

Dante ve İlahi Komedyâ: Dante'nin Türk Edebiyatına Tesirleri ve İlahi Komedyâ'da Cehennem Tasvirlerinin İslam İnancı Açısından Değerlendirilmesi

Dante and Divine Comedy: Dante's Impact on Turkish Literature, and Evaluation of Hell Descriptions in Divine Comedy in terms of Islamic Belief

Mustafa TÖZÜN

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

ÖZET

Dante Alighieri 1265-1321 yılları arasında yaşamış, Floransa doğumlu, İtalyan bir düşünürdür. En önemli eserlerinden birisi *İlahi Komedyâ*'dır. Bu çalışmada, birinci ve ikinci bölümde *Dante*'nin hayatı ve sürgün yılları ve bunun eserlerine etkisi özetlenmiştir. Üçüncü bölümde Tanzimat sonrasında, *Dante*'nin Türk edebiyatına tesirleri incelenmiştir. Dördüncü bölüm *İlahi Komedyâ*'da ve İslam İnancısındaki Cehennem tasvirlerinin karşılaştırılmasına ayrıldı. *Palacios*'un "*Dante ve İslam*" kitabından özet sunuldu. Zerdüştiliğin "*Ardâvirâfnâme*" adlı kitabıyla da *İlahi Komedyâ*'daki Cehennem benzeşmeleri sunuldu. Beşinci bölümde ise *Dante*'nin İslam Peygamberini Cehennemde tasvir etmesinin nedeni sorgulandı. *Sonuç olarak*; Batı dünyası için *Dante* önemli bir sanatçı ve düşünürdür. Ancak *Dante*'nin eserlerinde, özellikle İlahi Komedyâ'da, Orta Çağ'ın ileri gitmiş İslam kültürünün tesirleri ve izleri mevcuttur. İspanyol oryantelist *Miguel Asin Palacios* "*Dante ve İslam*" (Özgün adı: *La Escatología musulmana en la Divina Comedia*) adlı eserinde bunu açıkça ortaya koymuştur. **Anahtar sözcükler:** *Dante, İlahi Komedyâ, Palacios, İslam*

ABSTRACT

Dante Alighieri is an Italian political thinker who lived between 1265 and 1321, born in Florence. One of the most important work is the *Divine Comedy*. In the study, *Dante*'s life and years of exile and its influence on his works are summarized in the first and second episode. In the third episode, *Dante*'s effects on Turkish literature were examined, after Tanzimat. The fourth episode is devoted to the comparison of the depictions of Hell (Inferno) between *Divine Comedy* and Islamic belief. An overview of *Palacios*' "*Dante and Islam*" was presented. Analogies between "*Ardâvirâfnâme*" of Zoroastrianism and "*Divine Comedy*" were presented. And fifth episode, the reason why *Dante* portrayed the Prophet of Islam in Hell was questioned. As a result; *Dante* is an important artist and thinker for the western world. However, in *Dante*'s works, especially in the *Divine Comedy*, the influences and traces of Islamic cultures advanced in the Middle Ages are present. Spanish orientalist *Miguel Asin Palacios* made it clear in his work "*Dante and Islam*" (original name: *La Escatología Musulmana en la Divina Comedia*).

Key words: *Dante, Divine Comedy, Palacios, Islam*

1. Dante'nin hayatı, sürgün yıllarına kadar:

Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.

Dante gibi ortasındayız ömrün.

Cahit Sıtkı TARANCI

Dante Alighieri 1265-1321 yılları arasında yaşamış, Floransa doğumlu, İtalyan bir düşünürdür. Bu çalışma, *Dante*'nin hayatı, en önemli eserlerinden olan *İlahi Komedya*'da (*Divine Comedia*) *Cehennem* tasvirlerinin Türk-İslam inanç sistemiyle ilişkisi ve benzeşmeleri üzerine bir derlemedir. *İlahi Komedya*'da *Araf* ve *Cennet* tasvirlerinin konu edileceği, bu çalışmanın devamı niteliğindeki çalışma veya çalışmalar da planlanmaktadır. Bu konunun çalışılmasında en büyük etmen, *Dante*'nin *İlahi Komedyası*'nın Arap ozanı *Ebu Ala Maari*'nin, "*Risaletül-Gufran*" adlı eserinden büyük ölçüde yararlanılarak yazıldığı" iddiasıdır (Palacios, M.A.,2010). Yine *İlahi Komedya*'nın Mecusiliğin kitaplarından *Ardâvîrâfnâme* ile benzeşmelerinden söz edilebilir (Çelebioğlu, A., 2014). Dünyada İslam dini ile Dante arasındaki ilişkiyi inceleyen en önemli eser olarak, İspanyol oryantelist *Miguel Asin Palacios*'un (1871- 1944) kaleme aldığı "*Dante ve İslam (Özgün adı: La Escatologia musulmana en la Divina Comedia)*" adlı eseri kabul edilir (Palacios, M.A.,2010).

Dante, *İlahi Komedya*'da *Cehennem* ve *Araf* yolculuğunu Romalı düşünür *Vergilius* ile gerçekleştirir. Çünkü *Dante*'nin *İlahi Komedya*'yı yazarken en çok esinlendiği eser *Vergilius*'un *Aeneis* Destanı'dır. Bu destanın başkahramanı, *Truva*'nın Yunanlara karşı savunulmasında önemli rol oynayan *Aeneas*'tır. *Dante*, söz konusu destanın sadece yapısal özelliklerinden değil, aynı zamanda mekân tasvirlerinden, mitolojik unsurlarından ve ölümden sonraki hayatın tasvir edilmesi düşüncesinden büyük ölçüde ilham almıştır. *Vergilius*, bu unsurları Roma İmparatorluğu'nu yüceltmek için, *Dante* ise siyasi, ahlâkî ve tinsel dünyasını gün yüzüne çıkarmak için kullanmıştır. *Dante*'ye göre *Vergilius*, insanoğlunun kurtuluşa ulaşması için önemli bir rehberdir; *Vergilius*, Roma İmparatorluğu'nun yazgısını görmesi için Tanrı'nın isteğiyle *Aeneas*'ın ölümden sonraki hayata yolculuk yapmasını sağlamıştır. *Dante* de benzer bir şekilde göklerden gelen bir emirle, *Vergilius*'un ölümden sonraki hayat yolculuğunda kendisine eşlik etmesini ister. Ozan, Tanrı'nın kendisine verdiği görevin *Aeneas*'ın görevi kadar önemli olduğu düşüncesindedir. Bu görev, insanlığı içinde bulunduğu bozuk düzenden haberdar etmek ve onu kötülüklerden arındırmaktır. Bu yolculukta, ozana doğru yolu gösterebilecek tek kılavuz, akıl ve bilgeliğin simgesi büyük usta *Vergilius*'tur. Ne var ki *Vergilius*, Pagan olduğu ve vaftiz edilmeden öldüğü için cennetten mahrum kalmıştır. Bu durumda ozana, sadece *Cehennem* ve *Araf*'ta kılavuzluk edebilecek, cennette ise bu görevi *Beatrice*'ye bırakacaktır. *Beatrice*, *Dante*'nin âşık olduğu kadındır. Tanrı'nın kendisini kurtuluşa erdirmek için gönderdiği bu kadını eserlerinde yüceltmek, ozan için mutluluk kaynağıdır (Temel, Ö. P.,2016).

Dante'nin eserlerinin en büyük ilham perisi *Beatrice*'dir. Her ne kadar *Beatrice*'in ölümü *Dante* için büyük bir yıkım olsa da şâirimiz *İlahi Komedya*'sında *Cehennem*'in biricik meleği olarak onu yaşatmayı

sürdürmüş ve ilahi âleme taşımıştır. Aynı zamanda *Dante*'nin sevdiği kadını kaybetmesi onun sanatının, dilinin farklı ve özgün bir kimliğe kavuşmasına yol açtı. Orta Çağın karanlığından aşk dolu şiirleriyle aydınlığa ulaşan *Dante* hem *Beatrice*'i ile hem de ölümsüz eseri *İlahi Komedya* ile kendine sonsuzluğa giden bir yol açar. *Dante*'nin *İlahi Komedya*'sından başka İtalyanca ve Latince kaleme aldığı eserleri de vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: *De Vulgari eloquentia* (Halk diliyle ilgili), *De Monarchia* (Monarşi Üzerine), *Questio aqua et terra* (Su ve Kara Sorunu), *Il Fiore* (Çiçek), *Epitulae* (Mektuplar), *Convivio* (Şölen), *Rime* (Uyaklar), *Eclogac* (Eklogalar) ve *Vita nuova* (Yeni Hayat). Görüldüğü gibi *Dante*'nin sürgünlerle geçen yaşamına rağmen farklı konularda birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserler belki de *İlahi Komedya* gibi güçlü bir eserin yaratılmasına vesile olmuştur Yaşar, İ. Ö., 2009).

Bu çalışmada, *Dante*'nin hayatı, *İlahi Komedya*'nın Türk edebiyatında yansımaları konuları özetlendikten sonra, *Virgilius*'un rehberliğinde *Dante*'nin gezdiği *Cehennem*'in, Kur'an rehberliğinde öğrendiğimiz *Cehennem* ile karşılaştırması yapılacaktır.

2. Dante'nin Hayatı ve Sürgün Yıllarının Eserlerine Etkisi:

XII. yüzyıl Avrupası'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi, İtalya'da da feodal düzen yıkılmaya başlamıştır. Floransa' da kurulan komün, uygulamada bir serbest yönetimdir. XIII. Yüzyıl ortalarından başlayarak Floransa güçlü bir Site Devlet olur. İtalya'da ve özellikle Floransa'da belli başlı iki parti vardır: "*Quelfi*" ve "*Ghibellini*". *Quelfi*'ler, Kilise savunucularıdır. *Ghibellini*'ler ise Krallık yanlısıdır. *Ghibellini*'lere göre Tanrı dünya yönetimini krallığa vermiştir. Papa'nın dünyevî işlerde bir yetkisi yoktur. *Quelfi*'ler ise öyle düşünmemektedir. Onlara göre Tanrı'nın egemenliği Kilise'dedir. Kilise'nin İmparatoru görevden almak ve cezalandırmak hakkına bile sahip olduğunu savunurlar. Bu iki parti arasında çekişme Floransa'da 1215'de başlar. Üstünlük bir bu tarafa, bir karşı tarafa geçerek devam eder. İşte bu dönemde Floransa'da yetişen *Dante*, *Quelfi*'leri desteklemektedir. *Toscana*'da, 1289'da, *Ghibellini* gücünün son kalesi olan Arezzo'ya karşı yapılan ve *Dante*'nin de katıldığı *Campaldino* Savaşında *Quelfi*'ler zaferi kazanınca Floransa'nın yönetimini son olarak ele geçirirler. Bu arada 1282'de Site Devletlerde her sanat dalı için "lonca" kurulmaktadır. Lonca başkanları (*Priore*) devlet yönetiminde görev almaya başlar. Ardından 1293'de soylular yönetimden uzaklaştırılır. Floransa'da *Quelfi* ve *Ghibellini* hizipleşmesinden sonra bu sefer de "Siyahlar (*Neri*'ler)" ve "Beyazlar (*Bianchi*'ler)" hizipleşmesi başlar. Beyaz *Quelfiler*, *Ghibellini*'lere daha hoşgörülüdür. Siyah *Quelfiler* ise, Papa'ya bağlı kalmakta ve *Ghibellini*'lere karşı sürdürülen sert siyasete devam etmektedir. Beyazlar ve Siyahlar arasında 1.5.1300'de kanlı çarpışmalar olur. Siyahlar Papa'ya sığınır. Papa'nın Fransa Kralından aldığı yardımla 8.11.1301'de Floransa Siyahların eline geçer. Beyazlar SÜRGÜN edilir. Sürgün edilen Beyazlar *Toscana*'daki *Ghibellini*'lerle birleşirler. Başarılı olamazlar. Daha sonra VII. *Henri*'nin İtalya'ya inişine ümit bağlanır. VII. *Henri*'nin Floransa'ya varmadan ölümü bu ümitleri yıkar. Nihayet, 1340'ta Floransalılar, komün yönetimini eline geçiren *Gauthier de Brienne*'i kovarak, yönetimi yine sanat loncalarının temsilcilerine bırakırlar (Korkmaz, Ö., 2001).

Dante'nin bu siyasi ortamdaki yaşamı kısaca şöyle şekillenmiştir: Mensubu olduğu aile *Quelfi* yanlısıdır. Kendisine dedesinin hizmetlerinden dolayı İmparator III. *Conrad* tarafından "şövalye" unvanı

verilir. *Dante*'yi gençlik çağında ve eserlerinde en çok etkileyen olaylardan biri de *Beatrice*'e olan aşkıdır. Ancak çocukluğunda gördüğü *Beatrice*'e hiçbir zaman kavuşamaz. *Beatrice*, 1283'te bir bankacıyla evlenir. 1290'da ise *Beatrice*'in erken yaşta ölümü *Dante*'yi acılara boğar ve hayatında yeni bir dönem başlatır. *Dante*, diğer eserlerinde onu bir melek olarak tasvir ederken, *İlahi Komedya* eserinde Cennet yolculuğunu *Beatrice* ile yaparak ona olan aşkını İlahi bir aşka dönüştürür.

Siyasete geri dönersek; bir *Quelfi* olan *Dante*, 11.6.1289'da *Campaldino*'da *Arezzolu Ghibellini*'ler ile yapılan savaşa katılır; Ağustos 1289'da da *Pisalı Ghibellini*'lerin elinde bulunan *Caprona* kalesinin alınması sırasında hazır bulunur. *Dante*, 1295'te bilim ve felsefe ile uğraşanları da kabul eden "Doktorlar ve Eczacılar" loncasına girer ve Floransa'da etkin siyasete katılır. Önce "Özel Meclis" üyesi olur, sonra *Priore*'leri seçen "Savio"lar meclisine seçilir. Daha sonra "Yüzler Konseyi" üyesi olan *Dante*, soylulara karşı çıkarılan demokratik eğilimli yasaların destekçisi olur (1295-1296). Nihayet, Site Devletin yönetimini elinde bulunduran ve en yüksek görev olan altı *Priore*'dan biri olur (15.6.1300). *Ghibellini*'lerden temizlenen (1300 yılı) Floransa'da Beyazlar ve Siyahlar ortaya çıkar. *Dante*, Partiler dışında kalmak istemekle birlikte; daha akılcı davranan, barış ve huzuru seven, Papa'yı Floransa'nın iç işlerinden uzak tutmaya kararlı görünen Beyazlar'a yaklaşmak zorunluluğu duyar. Ancak Papa, 1.11.1301'de *Fransa İmparatoru VI. (Güzel) Filip Le Bel*'in kardeşi *Valois*'in desteğiyle Siyahlar'ın hükümet darbesini yapmasını sağlar. Bundan sonra Beyazlar'ın sürgünü başlar. *Dante* de para ve sürgün cezasına çarptırılır. Bu cezayı kabul etmez. Para cezasını da ödemez. Bu defa, 27.1.1302'de ömür boyu sürgün cezasına çarptırılır. Fakat bununla da yetinmeyen Siyahlar, 10.3.1302'de verdikleri yeni bir kararla, *Dante*'nin ele geçirildiği takdirde canlı olarak yakılmasına karar verirler (Korkmaz, Ö., 2001).

Orta Çağ'da sürgün kavramının önemi, sürülen kişi için yurttaşlıktan atılma; kişisel ve ailevi haklarından yoksun bırakılma; ülkesizlik; vatansızlık; yaşamsal tehdit; geçim sıkıntısı gibi ciddi sorunların yanı sıra, dil sorunları, yurt özlemi ve geride bırakılanlar için duyulan korku ve endişe gibi insani duyguları bünyesinde barındırmasından ve edebi bir ilham kaynağı olmasından ileri gelmektedir. *Dante*, en önemli eseri olan "İlahi Komedya"yı sürgünde olduğu dönemde yazmış ve diğer pek çok eserini de sürgün yıllarında kaleme almıştır. Ömrünün 19 yılını, sürgünde geçiren *Dante*, bu süre zarfında *Verona*, *Luigiana*, *Lucca* ve *Ravenna* gibi pek çok farklı şehirde zorunlu olarak ikâmet etmiş, İtalyan yarımadasının değişik kültür yapılarını ve toplum geleneklerini tanıma imkânı yakalamıştır. Böylece, tüm bu yörelerden elde ettiği deneyimle, sadece Floransa'nın şairi değil, tüm İtalyan dilinin ve şiirinin babası konumuna yükselmiştir. *Dante*, 1315 yılında "genel af" tan faydalanmayı reddeder ve vatani Floransa'ya dönmez, zira bu dönüş ya onurlu bir şekilde olmalı ya da hiç olmamalıdır: Af ile geri dönmesi suçlu olduğunu kabul etmesi anlamına geleceğinden *Dante*, bu affı kabul etmez. Bu haksız, adil olmayan yargılanma ve ağır cezalardan dolayı *Dante* arkadaşlarına yazdığı mektuplarda unvan olarak *exul immeritus* (haksız sürgün) imzasını kullanır. Her ne kadar *Dante*, kendine bu unvanı yakıştırmış olsa da, eserlerinde Floransa'ya karşı duyduğu kızgınlık asla bir intikam hırsına dönüşmemiştir. Floransa'da yaşanan bu sürgün cezası ortaya iki farklı anlayış çıkarır: Sürgünler, ya kendi aralarında toplanıp bir araya gelerek birbirlerine destek olurlar ya da kendileri ile işbirliği yapacaklarına inandıkları *Venedik Cumhuriyeti*, *Toscana Dukalığı*, *Milano Dukalığı* ve *Sicilya Devleti* gibi diğer İtalyan şehir devletlerinden birine yerleşerek yardım ararlar. *Dante*,

diğer sürgünler gibi, başta bu bir araya gelme fikrine yakın olmakla beraber, sonrasında her iki grup insandan da uzaklaşarak, sanatını gerçekleştirebileceği bir *yalnızlık* içinde kalmayı tercih etmiştir.

Dante'de, bu nedenle tüm hayatı etkileyen bir olgu olarak “*sürgün*” sadece edebi eserlerinde değil, diğer düşünsel eserlerinde de kendisine yer bulmuştur. Örneğin, felsefi düşüncelerini dile getirdiği eseri “*Convivio*”da, *Dante*'nin başına gelen travmatik sürgünü, olayın henüz taze ve şairini hislerinin çok daha kırılğan olması nedeniyle, *protest* bir tavırla birlikte ağır bir dille eleştirdiği ve kendisini sürgüne gönderenleri adeta suçladığı görülür. Bu eleştiriler ve dile getirmeler sırasında, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal koşullarını, şehrinin kendisine karşı olan tutumunu ve bununla birlikte hukuksal düzenini de iyi bir şekilde yansıtan sürgün kararından bahseder: *Keşke, evreni yöneten Tanrı için, benim (sürgünüm) cezamın bahanesi hiç var olmamış olsaydı, çok daha mutlu olurdu! Ayrıca, eğer Tanrı istemiş olsaydı, hiç kimse bana karşı bir hata yapmamış olurdu, ne de ben haksız bir şekilde acı/ceza çekerdim, ceza derken, sürgün ve yoksulluktan bahsediyorum...* Görülmektedir ki *Convivio*'da, hırçın ve kızgın bir dille yazar *Dante*. Fakat sürgün süresi uzadıkça, mütevazılık ve sükûnet ağır basar ve nihai eseri olan “*İlahi Komedya*”da çok daha farklı bir yaklaşım sergiler: Diğer bir deyişle, olgun bir *Dante* karşımıza çıkar. Yaşadığı sürgünü evrensel bir dille, tüm insanlığı ilgilendiren bir konu olarak, insanın içinde bulunduğu maddi dünyadan yabancılaştırmanın bir simgesi olarak aktarır. Bu evrensel yabancılaştırma, hem toplumdan dışlanma, bildiği tanıdığı kültürden koparılacak soyutlanma, hem de kendi kişiliğinden uzaklaşma, diğer bir deyişle, bir nevi kimlikler üstü bir kimlik edinme olarak değerlendirilebilir. Kendini, diğer sıradan kimliklerden ayıran ve evrensel bir karaktere bürünen şair *Dante*, kişisel hikâyesini bir Eski Ahit anlatısı olan *Exodus-Mısır'dan Çıkış* ile özdeşleştirir. Kendi sürgünü ile *Babil sürgünü* hikâyelerini birbirlerine benzetir. Şöyle der: “(...) nasıl şimdi Kutsal Kudüs'ün anılarını hatırladıkça Babil Sürgünleri gibi (sürgünde) acı çekiyoruz, o zaman gelip, vatana dönünce ve huzur içinde yaşamaya başlayınca, keyifli bir halde, karışıklıklar şehrinin (Floransa) sefaletini hatırlayacağız.” *Dante*'nin sürgün olgusunu anlatırken dayanak noktası olarak faydalandığı diğer bir önemli unsur ise, Katolik Kilisesi'nin “Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovuluşu” hakkında benimsediği görüştür. Bu görüşe göre, Âdem ve Havva ebedi cennetten sürgün edilmişlerdir. Bu yaklaşımda, *Dante*'nin ve belki de tüm bir Ortaçağ'ın Katolik din anlayışını şekillendiren *San Tommaso d'Aquino*'nun “Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovuluşu (*exilium da paradiso*)” hakkındaki görüşleri büyük bir önem taşır... Özetle *Dante* için sürgün, hem olumsuz olarak bir travmatik öğe, hem de olumlu yönüyle esinleyici bir olgudur, diyebiliriz (Ayyıldız, B., 2016).

3. Türk Edebiyatında *Dante* İzleri:

Sultan Abdülhamit devrinde (1878-1908) *Dante* ve *İlahi Komedya*'nın Osmanlı topraklarında bilinmesi istenmez. *Sultan*, *Maarif Nezareti*'ne şu tezkereyi yollar: “*İtalya şâirlerinden meşhur Dante'nin eserlerinin tab'ına katiyen ruhsat verilmemesi tebliğ edilmiş olduğu halde bu eserin tashih edildikten sonra tab'ına ruhsat verilmek üzere olduğu zât-ı şahanece haber alınmıştır. Tashih edilmek suretiyle de olsa, bu şâirin eserlerinin tab'ına müsaade edilmemesi irade-i seniye iktizasındandır.*”

Çalışmamızın beşinci bölümünde *Sultan Abdülhamit*'in *Dante* ve *İlahi Komedya* yaşağının temelinde İslam dinine aykırı olan fikirlerin yattığını göreceğiz.

Tanzimat (1839) ile Batı'yı tanıma çabalarımız neticesi, Osmanlı gazete ve dergilerinde Dante ile ilgili ilk haberler yazıldı. Tanzimat dönemi şairlerimizden *Abdülhak Hâmid "Bilmem Kimin İçin" (1886)* adlı şiirinde şöyle yazar: "*Değil o! Dant u Şekspir misâli heykeller / Huzurunuzda sizin rûh-ı taze kesbeyler*".

Burada Türk Edebiyatında *Dante* izlerini bir Tablo ile göstermek, anlaşılabilirlik açısından kolaylık sağlayacaktır: Tablo 1.

Tablo 1. Türk Edebiyatında *Dante* İzleri

Yazar	Eser	Türü	Yıl	Açıklama
<i>Abdülhak Hâmid</i>	<i>Bilmem Kimin İçin</i>	Şiir	1886	" <i>Değil o! Dant u Şekspir misâli heykeller / Huzurunuzda sizin rûh-ı taze kesbeyler</i> ".
Mehmet Rauf, yayımlar	<i>İtalyan Tarih-i Edebiyatı</i>	Kitap	1913	Dante'nin eserlerinden çeviriler.
<i>Mehmet Emin Yurdakul</i>	<i>Dante'ye</i>	Kitap	1928	Türk ve Doğu dünyasının yaşadığı felaketler, Batı'nın bunlara karşı duyarsızlığı ve o felaketlerde rol oynamasıyla ilgili olarak Mehmet Emin'in Dante'yle dertleşir.
<i>Ahmet Haşim</i>	<i>Büyük Kurbanlar</i>	Makale	1928	Dante'den: " <i>İtalya'nın büyük şâiri Dante Alighieri aynı zamanda elem ve ızdırabı en çok tanımış bedbaht bir İtalyandı.</i> " diye söz eder.
<i>Midhat Cemal Kuntay</i>	<i>Üç İstanbul</i>	Roman	1939	,İçinde " <i>Dante ve İtalya</i> " diye bir bölüm var.
<i>Feridun Timur</i>	<i>İlahi Komedyâ</i>	Çeviri	1955- 1956	Dante'nin Türkiye'de tanınırlığını arttırır
<i>Abdülhak Hamid Tarhan</i>	<i>Tayflar Geçidi</i>	Tiyatro eseri	1919	<i>Dante, Victor Hugo ve Shakespeare'i</i> konuşturur. Aynı eserde <i>Dante</i> ile <i>Sadi'nin</i> ruhları arasında bir sohbet cereyan eder: " <i>Yazdımsa bir zaman o cehennemi neşideyi / Tenvir içindi dîde-i hicrân-ı keşideyi / Uçmakla âsümâna elimden - Beyatris-im / Görmek o âsümânı muhal</i>

				<i>oldu mübtesim!?"</i>
Cumhuriyet Döneminde				
<i>Mehmet Rauf</i>	<i>Halâs</i>	Roman	1929.	Erkek kahraman <i>Nihat</i> , Kurtuluş Savaşı yıllarında İzmirli bir İtalyan kızı sever. Bu kız, " <i>Dante</i> 'nin ölmez kahramanının ismini alan <i>Beatrice</i> " dir.
<i>Faruk Nafiz Çamlıbel</i>	<i>Han Duvarları içinde "Ey Dante"</i>	Şiir	1969	Şair kendi ızdırabının, <i>İlahi Komedya</i> 'daki Cehennem'de çekilen ıztıraplardan bile büyük olduğunu ifade eder.
<i>Yakup Kadri Karaosmanoğlu</i>	<i>Yaban</i>	Hikâye	1932	Orta Anadolu'da bir köye teselli aramaya giden <i>Ahmet Celâl</i> geceleri zamanını okuyarak geçirir ve odasını bir takım hayaller doldurur. Bu hayaller arasında <i>Dante ve Beatrice</i> 'inkiler de vardır.
<i>Halide Edib Adivar</i>	<i>Sinekli Bakkal</i>	Roman	1936	Dinin şeriat yönünü temsil eden muhafazakâr din adamı İmam İlhami Efendi torunu <i>Rabia</i> 'yı büyütürken çocuğun kafasını cennet ve cehennem kavramlarıyla meşgul eder. Cehennemi daha ilgi çekici şekilde anlatan <i>İmam İlhami Dante</i> 'yi solda sıfır bırakacak bir dehşetle bu azap diyarını canlandırır: " <i>Rabia</i> 'yla evlenerek Osman adını alacak olan <i>Peregrini</i> onunla ilk tanıştığı zamanlarda başında dantel örtüsüyle <i>Rabia</i> 'yı <i>Meryem Ana tasvirine</i> benzetir ve ' <i>Beatris Dante</i> 'ye ilk defa böyle görünmüş olacak.' der. Eserde ihtilalci <i>Jöntürklere</i> yardım eden <i>Rabia</i> 'nın babası <i>Kız Teyfik</i> yurt dışından gelen belgeleri postaneden çıkarırken yakalanınca paketten çıkan kitabın ' <i>Dante</i> isminde bir herifin Cehennem hakkında bir kitabı olduğu anlaşılır.
<i>Hüseyin Nihal</i>	<i>Ruh Adam</i>	Roman	1972	Ruh Adam 'da <i>Selim Pusat</i> yargılanırken Tanrı'nın huzurunda ilk önce Cebrail,

<i>Atsız</i>				Mikail ve İsrail adlı meleklerce sorgulanır: “ <i>Selim kendine gelmiş iradesini takınmıştı. Kendisiyle karşısındaki muhteşem ışığın arasına üç yaratığın geldiğini gördü. Ve onlarla ilk defa karşılaşmasına rağmen gönlüne dalan bir sezgiyle kim olduklarını tanıdı. Bunlar Cebrail, Mikail ve İsrail’di. İnsan gibiydiler ama insana benzemiyorlardı. Çok büyüktüler. Ama bu geniş alanı dolduran insanlarla aynı boyda gözüküyorlardı.(...) Üç büyük meleğin yanında sırasıyla söz alarak Zerdüşt, Nirvana, Buda, Hz. Muhammet, Alper Tunga, Alparslan, Temuçin, Cengiz Kağan ve aile yakınları yargılamada söz alarak Selim Pusat’ı suçlu ve günahkâr bulurlar.</i> ”
<i>Orhan Pamuk</i>	<i>Yeni Hayat</i>	Roman	1994	<i>Dante’nin Yeni Hayat</i> adlı eserinden izler bulunur.
<i>Elif Şafak</i>	<i>Araf</i>	Roman		<i>Gail</i> adlı kahraman iki arada kalmış biri olarak Boğaziçi köprüsünde intihar ederken <i>Dante’nin</i> “ <i>Araf</i> “ benzetmesine başvurur: “ <i>Nihayet anladı Ömer onun ne edemek istediğini: Bir tarafında Asya Kitasına Hoşgeldiniz, öteki tarafında Avrupa kitasına Hoşgeldiniz yazan köprü, aradaydı, Araf’ta.</i> ”
<i>Tahsin Yücel’in, Dante’nin</i>	<i>Gökdelen</i>	Roman	2006	<i>Dante’nin Cehennem</i> ‘ini ve katlarını sanki ters yüz ederek sunar. Gökdelenlerin üst katlarında oturanların cehennemlikler olduğunu yazar.
Kaynak: Karakartal, O. (2009). Türkçe’de Dante Üzerine. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4(1), 465-485.				
Kıbrıs Türk Edebiyatında				

<i>Semih Sait Umar</i>	<i>Dante'nin Resmi Karşısında</i>	Şiir	1946	<i>Dante</i> 'ye seslenir: "Nice Şaheserleri karşında kuru buldum / Hasretin melâlini gördüm çizgilerinde / Ey <i>Dante</i> gözlerinde İlähi nuru buldum".
<i>Pembe Marmara</i>	<i>Pembe Marmara'dan Şiirler (Yolculuk şiiri)</i>	Şiir	1951	Şiir, <i>Dante</i> 'nin ruhlar âlemine çıkışına benzetilir.
<i>Aydın Adamoğlu</i>	<i>Komedyâ</i>	Şiir	1963	Bir komedyâ ki bundan sonrası baştan sona hep insan ağlaması" mısraı göze çarpar.
<i>Fikret Demirağ</i>	<i>Sırrı Dökülmüş Kökayna Yalnızlık ve Gece Müziği</i>	Şiir	1994	"Ve ne der Acılar kitabındaki ses; Acılar Mesihî'nin rüzgâra karışan sesi?" Bu şiirde, Acılar kitabı; <i>İlahi Komedyâ</i> , Acılar Mesihî ise <i>Dante</i> 'dir.
<i>Mehmet Yaşın</i>	<i>Işık Merdiven ("Adressiz Mektup" bölümü)</i>	Şiir	1986	Ölüm düşüncesi ve <i>Dante</i> konu edilmiştir.
<i>Özbil Bedri</i>	<i>Bağ Bozumu (Dantel)</i>	Şiir	1992	<i>Dante</i> 'nin Dantel şeklinde adlandırılan şu dizesiyle dikkati çeker: "Yaş otuz dokuz yolun yarısı derler elbet <i>Dantel</i> gibi ortasındayız ömrün."
<i>Zeki Ali</i>	<i>Sürüden Ayrılan Şaman</i> "Sana değil (kendime konuşuyorum)"	Şiir	1997	<i>İlahi Komedyâ</i> 'daki <i>Dante</i> 'yi çağrıştıran mısralar vardır.
<i>Özker Yaşın</i>	<i>Akdenizde Bir Ada</i> "Yaşlı Ozanın Düşünceleri"	Şiir	2000	"İtalyanların ünlü Şairi <i>Dante</i> " <i>İlähi Komedyâ</i> " adlı eserinde Cenneti ve Cehennemi anlattı bize." <i>Özker Yaşın</i> , şiirin ilerleyen bölümlerinde <i>Dante</i> 'nin anlattığı şeylerin ilginç düşünceler olduğunu söylese de bunları yalan ve uydurma olarak değerlendirir.

<i>Hatice İntaç</i>	<i>Bir Yaz Gecesi</i> <i>İnfiâli</i> “Mahkûm”	Şiir	2003	<i>Dante'nin İlahi Komedyası</i> 'ndaki karanlık ormanlardayım tabiri karşımıza çıkar.
<i>Feriha Altıok</i>	<i>Asılmaya Ay</i> “Sevgilimin Gözlerinde Siren Sesleri”	Şiir	2004	<i>İlahi Komedyası</i> 'nın bölümlerinin isimleri olan Cehennem ve Âraf sözcüklerine rastlanır.
<i>Altay Burağan</i>	<i>Yelken Açtım</i> <i>Özlemlere</i> “Araftayız”	Şiir	2008	Kıbrıs Türk'ünün siyasi, ekonomik durumunu her Şeyden önce de iki arada bir derede kalmışlığını Dante'nin Âraf'ı gibi en canlı yansıtan şiirlerden biridir. Bu şiirde Âraf Kıbrıs Türklerinin, Doğu- Batı arasındaki siyasi ikiye bölünmüşlüğü simgeliyor: “Bir sınır çizgisindeyiz / Ya bu yanda Ya o yanda / Ne bu tarafta Ne o tarafta / Âraf'tayız”
Kaynak: Yaşar, İ. Ö. (2009). Kıbrıs Türk edebiyatında İtalyan şâiri Dante. <i>Electronic Turkish Studies</i> , 4(8), 1933-1945.				

4. İlahi Komedyası'da ve İslam İnançındaki Cehennem'in Karşılaştırılması:

Literatürde, Çelebioğlu'nun Mecusiliğin önemli eseri “*Ardâvirâfnâme*” adlı eserle İlahi Komedyası'nın Cehennem tasvirlerini karşılaştıran bir çalışmasına rastlarız (Çelebioğlu, A., 2014). *Ardâvirâf; M.S. 3. Yüzyıl veya M.S. 7. Yüzyılda yaşamıştır. Ardâvirâfnâme'nin yazılma nedeni M.Ö. 3. Yüzyılda Büyük İskender'in İnan kültürüne ve Mecusiliğe karşı giriştiği yıkım hareketinde bu inancın kutsal kitaplarının (Avesta) büyük ölçüde kaybolması ve bunun sonucunda din adamları arasında pek çok konuda ihtilaf oluşması sebebiyle dinin bozulması ve unutulmasından duyulan kaygı duyulmasıdır.*

İki eser arasındaki ortak motifler şöyle sıralanmıştır: **1) Rüya:** *Ardâvirâf da Dante de bir rüyada metafizik yolculuğa çıkmıştır. Ardâvirâfnâme'de bir ritüel ile, İlahi Komedyası'da tesadüf olarak astral yolculuğa çıkar. Virâf öncelikle Çinvâd köprüsünden geçerek Hemîstekân'a, yani Araf'a, götürülür, oradan Yıldızlar ülkesi olarak da anılan cennete ve son olarak da cehenneme götürülür. Dante'nin yolculuğu ise bunun tam tersidir, önce cehenneme götürülür, sonra Araf'a ve son olarak da Cennete gider.* **2) Yedi sayısı:** Her iki eserde de metafizik yolculuk yedi gün sürmüştür. Yedi sayısı dinsel ve kültürel açıdan önemli bir misyona ve kutsallığa sahiptir. Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci gün dinlenmesi v.b. inançlar *Batı Medeniyeti'nde Mitras kültürünün etkisidir. Yedi'nin bu rolü kadim Zerdüşçülükte de açıkça kabul edilmiştir. Altı Amesha Spentas, yani kılavuz ruh, adalet ve iyilik tanrısı Ahura Mazda'nın bütünlemesiyle*

bir yedili oluşturur. Yuhanna'nın Vahyi'nde, muzaffer kuzunun 7 boynuzu vardır, 7 mühür açılır ve mektuplar 7 kiliseye gönderilir, en sonunda da korkunç Yargı Günü'ne girilirken 7 boru çalınır (...) **3) Irmak:** Kahramanlarımız cehennem yolculuğuna başlamadan önce bir ırmaktan geçmişlerdir, Ardâvîrâf'ın gördüğü ırmak, dünyada ölen yakınlarının arkasından çok ağlayanların gözyaşlarından oluşan taşkın bir ırmaktır. Ayrıca yine Ardâvîrâf'da günahkâr ruhların bazıları erimiş çinkodan bir nehirde azap görmektedir. Dante'nin ırmağı ise daha önce Vergilius ve Homeros'un bahsettikleri Akheron, acılar ırmağıdır. Cehenneme gidecek günahkâr ruhlar bu ırmağın kenarında kendilerini oradan alıp gönderildikleri cehennem halkasına götürecek olan kayıkları beklemektedirler. Ayrıca cehennemin içinde ilerledikçe başka ırmaklarla da karşılaşılır. Dante'de de cehennemde bulunan Akheron, Styks, Phlegeton ırmaklarının kaynaklarını günahkâr ruhların gözyaşları oluşturmaktadır. **4) Rehber:** Her iki eserde de öteki dünyaya yapılan bu kutsal yolculukta, yazarlara rehberlik yapıp hem yolculuklarını selamete tamamlamaları hem de gördükleri şeyler hakkında kendilerini aydınlatmaları için rehberler görevlendirilmiştir. Ardâvîrâf'ın rehberleri ulak melek olarak da adlandırılan Surûş ve tanrı Âzer'dir. Dante'nin rehberleri ise Cehennem ve Araf'ta Vergilius, cennette ise Beatrice'dir. Arş-ı Âlâya ise Aziz Bernard ile çıkmıştır. **5) Karanlık:** Cehenneme başlangıcından itibaren koyu, neredeyse elle tutulur ürkütücü ve boğucu bir karanlık hâkimdir. Ve derinliklerine doğru inildikçe de daha da koyulaşmaktadır. **6) Soğuk ve pis koku:** Cehenneme adım atıldığı andan itibaren ürpertici bir soğuk ve iğrenç kokular etrafi sarmaya başlar. Yolcular, cehennemde ilerledikçe tıpkı karanlık gibi soğukun ve pis kokuların derecesi de artmaktadır. **7) Canavarlar, hayvanlar ve haşerat:** Her iki eserde de cehennemde günahkârlara reva görülen bazı cezaların infazında korkutucu hayvanlar kullanılmaktadır. Yılanlar, yırtıcı hayvanlar, yaratık, engerek yılanı, dev hayvanlar, kurtlar, akrep, dev yaratıklar, karınca, sinek, boynuzlu hayvanlar, köpekler. **8) Zebaniler:** Ardâvîrâf'ın cehenneminde zebaniler dev gibi yaratıklar, canavarlar, iri hayvanlar olarak tanımlanırken, Dante, bu görevi, özellikle Yunan mitolojisinde kötülükleri ve korkunçlukları ile ünlenmiş dev gibi acımasız yaratıklara vermiştir, bunların bazılarının isimleri şöyledir; Minotauros, Kentorlar, Kharon, Kerberos, Geryon, Üç başlı dev Cacus v.b. **9) Şeytan:** Şeytan, Ardâvîrâf'da Ehrimen; Dante'de Lucifer isimleriyle anılmaktadır ve her iki eserde de cehennemin en son halkasında ve en derin noktada bulunmaktadır. Şeytan burada hem azap çekmekte hem de kendisine tapan günahkâr ruhlara işkence etmektedir. **10) Genel ortamlar:** Her iki eserde de cehennem, bazen yakıcı alevler ve ateşle kuşatılmış bir mekân olarak tasvir edilirken bazen de kar, buz, yağmur ve dondurucu soğukların esip kavurduğu bir yere dönüşür. Kan, irin ve her türlü insan dışkısından oluşan pis ve iğrenç kokulu yerler, balçık ve koyu pis kokulu çamurdan meydana gelmiş bataklıklar mevcuttur. Karanlık ormanlarda, zift ve katran içinde kaynatılarak işkence edilen ruhları böylesi bir dekor kuşatır. Cehennem, iki eserde de yön olarak kuzeyde yer almaktadır. Dante bu yeri iyice belirginleştirerek kuzey yarım kürenin ortasında yer alan Kudüs'ü adres olarak vermektedir. Cehennem, iki bölgeye ayrılmış durumdadır, birincide daha hafif cezalar söz konusuysen, ikinci bölgede azap dayanılmaz kadar şiddetlidir. Bu bölgede bulunan ruhlar için kurtuluş ümidi yoktur, sonsuza dek cehennemde kalacak olan ağır cezaya çarptırılmış günahkâr ruhlar buraya hapsedilmişlerdir. Ardâvîrâf'da bu ikinci cehennemi birincisinden ayıran ve Mezdiyesna inanırlarına göre dünyanın merkezinde yer alan dağa Çekâ Dâitî ismi verilirken Dante'de ise beşinci daire ile altıncı

daireyi birbirlerinden ayıran ve ağır cezalara çarptırılmış olan günahkâr ruhların bulunduğu, yine dünyanın merkezi olarak kabul edilen *Dite ülkesi* gelmektedir (Çelebioğlu, A., 2014).

Çalışmamızın bu bölümünde *Palacios*'un "*Dante ve İslam*" (Palacios, M.A.,2010) kitabının ilgili bölümünden "Cehennem" konusunun İslam inanışıyla ilişkisi özetlenerek sunulmaya çalışılacaktır:

"**Cehenneme Genel Bakış: Kuran**'da cehennemin topografisi hakkında hiçbir net ifade bulunmadığını görürüz. Buna karşın İslam geleneği, cehennemi yerkabuğunun altına yerleştirmek konusunda *Dante*'yle hemfikirdir. Geleneğe göre cehennem, karanlık bir yarık veya yeryüzünün altındaki içbükey bir çukurdur. O kadar derindir ki, bir taş parçası atıldığında, cehennemin dibine düşmesi yetmiş sene alır. **İlahi Komedy**'da olduğu gibi İslam geleneğinde de, cehennemin ağzı **Kudüs**'te, **Süleyman Tapınağı**'nın Doğu duvarının yanında veya arkasındadır. *Dante*, mimari tasarımın birliğini sağlamak için gökteki Kudüs'le yeryüzündeki Kudüs'ü, birbirini dikey bir çizgiyle kesecek şekilde yerleştirmiştir. Daha sonra gösterileceği üzere, bu dikey projeksiyon İslam geleneğinde de geçerlidir (**Yazar notu:** Türk Mitolojisindeki Demir KAZIK akla geliyor.).

Cehennemi yediye bölme, İslam kozmografisinin karakteristik özelliklerinden biridir. Bizzat Kuran'da (LXV, 12) şöyle denir: "Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz." *Dante*'nin cehennem, araf ve cennetin her birini onar bölgeye ayırması, benzer bir simetri takıntısından. ve belli bir rakamın ezoterik değerine olan inançtan kaynaklanır. Rakamlar birbirini tutmasa da, her iki kozmografideki temel prensip aynıdır (**Yazarın notu:** Bu durum *Palacios*'un dediği gibi bir simetri takıntısında mı kaynaklanıyor? Yoksa Cehennem ve Cennet birbirinin AYNA Görüntüleri mi? Araf ise AYNA mı?).

(**Yazarın notu:** *Palacios*, on dairesel *Dante*'nin Cehennemini, yedi dairesel (kat) İslami Cehennemden daha kompleks bulduğunu, İslam Cehennem tasvirinin basit olduğunu, söyler. Bunda *Palacios*'un da bir İspanyol ve Katolik olmasının etkisi olabilir.)

Hadis kaynaklı olarak **İslam**'da cehennemin katları sırasıyla aşağıdaki gibi tarif etmektedir:

1. Büyük günahlar işlemiş Müslümanların bulunduğu Cehennem.
2. "Alev saçan ateş" anlamına gelen ve içinde Hristiyanların cezalarını çektiği **Laza**.
3. "Doymak bilmez ateş" anlamına gelen ve Yahudilere ayrılmış olan **Hutame**.
4. Sabiilere ayrılmış olan ve "çılgın ateş" anlamındaki **Sa'ir**.
5. Zerdüşterin bulunduğu, "yiyip bitiren ateş" anlamındaki **Sakarr**.
6. Müşriklere ayrılmış olan, "şiddetli ateş" anlamındaki **Cahim**.
7. Münafıkların atıldığı, "uçurum" anlamındaki **Hilviye**.

Diğer hadislerde ise, cehennemin yedi katmanına denk düşen yeryüzünün yedi katı şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. İnsanoğlunun bulunduğu **Adim**, yani yüzey.
2. Kendi etlerini yiyen ve kendi kanlarını içen insanların bulunduğu, rüzgârların hapisanesi **Basit**.
3. Köpek ağızlı, keçi kulaklı, öküz toynaklı ve koyun postlu insanların olduğu, cehennem giriş yeri, elem yurdu **Sahil**.
4. Lav seli anlamına gelen, ceza olarak cehennemliklerin tepesinden kaynar kükürt dökülen, **Batih** adlı bir vadi; sakinlerinin gözleri yoktur ve ayak yerine kanatları vardır.
5. Devasa yılanların kâfirleri yalayıp yuttuğu sıkıntı yurdu **Hayn**.
6. Günahların kaydedildiği ve lanetlenmiş ruhların katır kadar akrepler tarafından işkence gördüğü **Masika** (ambar) ve **Sicn** (zindan).
7. **Sakarr**, yani "yanma yeri" ve **Asara**, yani rutubetli ve muazzam soğuk bir yer. Burası isyankâr meleklerin arasında zincire vurulmuş olan ve Allah'ın zebanileri cezalandırması için serbest bıraktığı zamanlar hariç, bir eli önünde, bir eli arkasında bağlanmış duran **İblis**'in yeridir.

Dante'nin Cehenneminde her suç için farklı cezalar verilir. Cezalar, işlenen suçun türüne yapıca benzer ya da karşıt olabilirler; bu durumda suç ile ceza arasında yapısal bir ilişki vardır. Bu ilişki, benzerlik ya da aykırılık esasına dayanır. *Dante* söz konusu ceza yasasına, "kısasa kısas" anlamına gelen *contrapasso* adını verir. *Aristoteles*'in sınıflandırmasını temel kabul eden *Dante*, günahkârları arzularına yenilenler ile bilinçli olarak kötülük yapanlar olarak iki büyük gruba ayırır (Temel, Ö. P.,2016).

Dante'nin Cehennem Katlarına sırayla bakalım:

1. Cehennem'in Birinci Dairesi LİMBUS: *İlahi Komedyâ*'da Cehennem'in GİRİŞ'i, 1. Daire, LİMBUS adını alır. Burası iyilik veya kötülük yapmamış olanlara ayrılmıştır. Ayrıca Şeytan'ın Tanrı'ya karşı isyanı sırasında tarafsız kalmış olan melekler, burada yer alır. *Limbus*'ta, vaftiz edilmeden masum olarak can vermiş çocuklar, dürüst olmalarına karşın ya Hıristiyanlık öncesinde yaşamış (*Dante*'nin rehberi Vergilius gibi) ya da Hz. Muhammed'in samimi birer takipçisi olmuş ruhlar, hatta şair, ahlakçı, filozof ve kahraman olarak ün yapmış kişiler bulunmaktadır (İslam inancı için İlahi Komedyâ'yı ilginç kılan bir etmen de budur). Hıristiyanlık dini LİMBUS'u kabul etmez.

İslami *limbus*, **Berzah**'tır ve çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. (**Yazar notu:** Palacios *Limbus*'u *Berzah*'a benzetmektedir ancak İslam Tasavvufunda *Berzah* Melekût Âlemidir. İkinci taayyün'dür. Kabalistler *Berzah*'a Beriah Âlemi, derler. Bu benzeşmeyi eleştirmemiz gerekir.) Burasını, meyve ağaçlarıyla kaplı ya da görkemli bir dağın ardında uzanan bir vadi; cennet ve cehennem arasında yükselen, burçları ve bir kapısı olan muazzam yükseklikte dairesel bir sur veya sadece yüksek bir yer veya dağ olduğu söylenmiştir. Bu tarifler birlikte ele alındığında, özellikle de kıssada tekrar tekrar üzerinde durulan İbrahim peygamberin bulunduğu bahçe ve tıpkı *Dante*'nin cehennemindeki giriş bölümünü oluşturan kaleye benzeyen- cehennem giriş yeri bu resme eklendiğinde, *Dante*'nin *limbus*undan pek de farklı olmadığı görülecektir.

2. Cehennem'in İkinci Dairesi, RÜZGÂRLAR YURDU:

Dante, cehennem'in ikinci dairesinde, *zinakar*ların cehennem fırtınasında oradan oraya hızla sürüklendiklerini görür. **İslam**'da da, cehennem'in yedi kata ayrıldığını anlatan hadislerde, ikinci kat rüzgârlar yurdu olarak tarif edilmektedir. Ayrıca bu konuyla ilgili Hz. Muhammed'e atfedilen bir söz de vardır: "Cehennemde, Allah'ın, seçtiği bazı günahkârlara işkence olsun diye estirdiği korkutucu bir kasırga vardır." Bu kasırga, *Dante*'nin kullandıklarına benzer ifadelerle tefsirlerde ve hadis kitaplarında sürekli tekrarlanan, Allah'ın *Ad kavmini* cezalandırmak için gönderdiği korkutucu fırtınayla aynıdır. Kara bir bulut veya fırtına; ortasında yer alan ve alevi andıran uğursuz bir ışığın dışında her tarafı karanlığa boğan kasvetli bir kasırga; estikçe gürleyen kuru ve mahvedici bir rüzgâr; her şeyi silip süpüren sürekli patlamalarla sarsılan zemin; rüzgâr estiğinde kah havaya fırlayan kah zemine çakılan ve sürekli oradan oraya sürüklenen erkek ve kadınlar. Bu kasırga İlahi intikamın korku verici bir aracıdır; kendilerini **dünya zevklerine, açgözlülüğe ve şehvete esir etmiş günahkârlara** layık görülen amansız işkencedir. Şiddetli rüzgâr onları oradan oraya savururken ağızlarından çıkan tek şey, derin acılarla dolu bir feryattır. Bu sahneyi *Dante*'dekiyle karşılaştırın: Bir cehennem kasırgası. Her tarafı karanlığa gömen şiddetli bir rüzgâr durmadan esiyor ve sanki fırtınada dalgalanan bir deniz gibi gümbürdüyor. Şehvet suçluları oradan oraya sürükleniyor, ters yüz oluyor, dalgalanıp hırpalanıyor. Rüzgâr onları bir o tarafa bir bu tarafa atıyor, yere çalıyor, onlarda hiçbir umut bırakmıyor. Yaralı ruhları bağrından acı ve ıstırap dolu feryatlar kopuyor. Görülebileceği gibi iki tasvir birbirine o kadar benzemektedir ki, seçilen sözcükler ve ifade tarzı bile neredeyse birbirinin aynıdır.

Dante'nin Cehenneminde sırayla aşağı dairelere (katlara) inerek;

3. Dairede **oburlar**,
4. Dairede **müsrifler ve cimriler**,
5. Dairede **öfkeli ve tembeller**,
6. Dairede **sapkınlar, hermetikler**,
7. Dairede **şiddete başvuranlar**,
8. Dairede (*Malebolge*) **hilekârlar**,
9. Dairede **hainler** ve
10. Dairede **Lucifer** (Şeytan) ceza çeker.

Beşinci daire ve altıncı daireyi "ağır suçluların bulunduğu", içinde "sonsuz dek ateş yanacak olan" **Dite kenti** ayırır.

Burada Palacios'un "*Dante ve İslam*" kitabında *Dante*'nin Cehennemi ve İslam'ın Cehennemini çizilerek şematize edildiğini söyleyelim. Biz de anlaşılabilirliği kolaylaştırmak için daha basit bir gösterimi Tablo 2'de sunuyoruz.

Tablo 2. İlahi Komedi'de Cehennem Tasviri

Cehennem'in Genel özellikleri: Cehennem yukarıdan dibe doğru daralarak, KONİ biçimi alan, daire şeklinde katlardan oluşur. Dante on kat sayar. Kur'an'a göre Cehennem yedi kattır. Dante, Cehennemde hep sola doğru ilerler. Sağa dönemez. Bu da Kur'an'daki "amel defteri soldan verilen cehennem ehli" tasviriyle uyumludur.

Dante'nin Cehennemi

Daireler (Katlar)	Zebaniler*	Özellikleri	Ceza Çeken Suçlular**
1. Daire. Limbus	<i>Kharon</i>	Ünlü Yunan filozofları, Hipokrat, Galen ve İbni Sina gibi tıbbın büyükleri, İbn-i Rüşd buradalar.	Tanrı'ya inanmayan zekiler, vaftiz edilmeden ölenler, Hıristiyanlık öncesinde yaşayanlar
2. Daire	<i>Minos</i>	Akheron nehri.	Şehvet düşkünleri, zinakârlar
3. Daire	<i>Kerberos</i>		Oburlar
4. Daire	<i>Pluto</i>		İki grup yer alır. Müsrifler dairenin sağ yarısında, cimriler sol yarısındadır.
5. Daire		Styx bataklığı DİTE şehri	Öfkeliler
6. Daire	<i>Medusa- Cadılar- Eryniler (Solda Megaira, Sağda Alecto ve ortada Teisiphon) – Gözyaşı melikesi</i>	İşkence mezarları	Sapkınlar, din tüccarları (Yazarın Notu: Kur'an'da MAUN Suresi'nin muhatapları.)
7. Daire	<i>Minotauros- Kentaurular</i>	Büyük İskender, Dionysos ve Attila saldırgan olduklarından buradalar. Tanrı'ya karşı gelenler yerde, sırt üstü yatmaktadır. <i>Kan nehri</i> burada yer alır.	Saldırganlar: 1) Kendine zarar verenler (Mazoşist) ve intihar edenler, 2) Başkasına zarar verenler (Sadist), 3) Tanrı'ya saldıranlar (karşı gelenler). Tabiat'a ve Sanat'a karşı gelenler de bu grupta yer alır.

8. Daire (MALEBOLGE), 1. Çukur (Hendek)			Başka insanları aldatanlar, hileciler
8. Daire, 2. Çukur			Dalkavuklar
8. Daire, 3. Çukur		Dante, burada Papa <i>III. Niccolo</i> 'yu görür. Ondan Papa <i>VIII. Bonifazio</i> ve <i>V. Clemente</i> 'nin de buraya geleceğini öğrenir. (Yazar notu: Papalık yanlısı <i>Dante</i> dahi rüşvet yiyen Papaları Cehennem'e göndermiştir.)	Rüşvet yiyenler
8. Daire, 4. Çukur		Kâhinler ileriye göreceklerini zannettiklerinden burada başları terse çevrik, hep geriye görürler.	Kâhinler
8. Daire, 5. Çukur	<i>Malacoda</i>	Burası fokur fokur kaynayan ziftle doludur.	Rüşvet yiyenler, para aşırıanlar
8. Daire, 6. Çukur		Hız. İsa'nın çarmıha gerilmesine karar verenlerin başı <i>Kaiphas</i> buradadır. Zarif kaftanları kurşun kaplıdır. Giyenin sırtına yük olur.	Mürailer (iki yüzlü, riyakâr)
8. Daire, 7. Çukur	<i>Çeşit çeşit yılanlar</i>		Hırsızlar
8. Daire,	<i>Sicilya Boğası</i>		Yalancı müşavirler

8. Çukur			
8. Daire, 9. Çukur		Dini parçalamış günahkârlar, vücutları kesilmiş, delik deşik edilmiş, uzuvları bedenlerinden ayrılmış olarak, kısas hükümlerine uygun bir şekilde, cezalandırılmaktadır. <i>Dante</i> 'ye göre; Hz. Muhammed ve Hz. Ali burada ceza çekmektedir.***	Arabozuculuk ve bölüntü yapanlar (münafıklar)
8. Daire, 10. Çukur		Bunlar da cayır cayır yanmaktalar.	Tahrifçiler, madenlere hile karıştıran simyacılar, İnsanları tahrif edenler, Paraları tahrif edenler (kalpazanlar), Sözleri tahrif edenler (Yazar notu: Tevrat ve İncil'i tahrif edenler burada mı? <i>Dante</i> , bir şey demiyor.)
9. Daire, 1. Bölüm (Caina)	<i>Devler</i> (<i>Nemrud,</i>	Boğazlarına kadar 'BUZ'a gömülüdürler.	Hısım ve akrabaya ihanet edenler
9. Daire, 2. Bölüm (Antenora)	<i>Ephialtes,</i> <i>Antheus)</i>	Üstteki günahkâr alttakinin kafasını kemirir.	VATAN HAINLERİ (Yazar Notu: Vatan hainlerinin yeri, cehennemin dibidir.)
9. Daire, 3. Bölüm (Tolomea)		"Açlık Kulesi" denilen zindan.	Konuklara ihanet edenler
9. Daire, 4. Bölüm (Giudecca)		LUCIFER, burayı buzlara gark eden, müthiş bir rüzgâr ve soğuk yapmaktadır. İskaryotlu YAHUDA (Hıristiyan inancına göre Hz. İsa'yı	Velinimetlerine ihanet edenler (Yazar Notu: Katolik ve İtalyan olan <i>Dante</i> 'nin insanlar içerisinde en büyük cezayı Roma'ya ve Hıristiyanlığın RAB saydığı İsa'ya karşı ihanet edenleri göstermesi şaşırtıcı sayılmasa gerek. <i>Dante</i> Müslüman olsaydı, başta

	ispiyonlayan hain), <i>Caesar</i> 'ı sırtından vuran BRUTUS ve CASSIUS buradadır. <i>Cocytos</i> Gölü buradadır.	YEZİD olmak üzere, Ehli Beyt'i katledenleri burada sıralayabilirdi.)
10. Daire	<i>Lucifer</i> , ayakları yukarda, başı aşağıda duruyor. Boynuna kadar buzlar ile kaplı. Ateşten bir varlığın cezası buz ile donmak olmalıdır. <i>Lucifer</i> 'in üç yüzü, altı gözü vardır (<i>Poseidon</i> 'un <i>trident</i> 'ini hatırlatır). Ortadaki yüzü kıızıdır. Sağdaki beyaz-sarı renktedir. Sol yüzün rengi Nil'in geçtiği yerlerdeki insanların yüzünün rengine benzetilir. <i>Lucifer</i> iri bir kuşa benzer. İki büyük kanadı var. Kanatları tüysüz ve yarasa kanadına benzemektedir. Kanatlarını çırpınca üç tür rüzgar eser ve bütün <i>Cocytos</i> buz keser.	LUCIFER (ŞEYTAN)
<p>İlahi Komedyâ'nın Cehennem (Inferno) Bölümünün son paragrafları şöyledir:</p> <p>“O (LUCIFER) bu taraftan düşmüştü gökten; önceleri burada, şimdi bizim bulunduğumuz yerde uzanmakta olan toprak,, korkusundan denizin dibine çökerek yarım küremize doğru geldi. Yukarıda görülen toprak hiç şüphe yok ondan kaçmak için yerinde, şimdi içinde bulunduğumuz boşluğu bırakarak, yukarıya doğru yükselmiş olmalıdır.</p> <p>Orada, Beizebuth'dan itibaren uzunluğu onun medarı kadar olan bir yer vardır ki gözle görülmezse de varlığı yine kendisinin oyduğu bir kaya çukurunda hafif meyil yaparak inen küçük bir ırmağın şırıltısıyla anlaşılır.</p> <p>Rehberim ve ben (<i>Dante</i>), ışık dünyasına dönmek için bu gizli patıkaya girdik, bir an olsun dinlenmeyi aklımıza bile getirmedi, o önde, ben arkada, yukarıya çıktık. Ve nihayet, yuvarlak bir delikten, gökyüzünün taşıdığı o güzel şeyleri seçebildim.</p> <p>O delikten dışarı çıktık ve tekrar yıldızları gördük.”</p>		
<p>Kaynak: Alighieri, Dante. (2011). İlahi Komedyâ. Çev. Aytekin ŞAHİN, Süre Yayınevi, Ankara.</p> <p>*Dante'nin zebanileri Yunan-Roma Mitolojisinin varlıklarıdır. İsimleri verilen zebaniler (mitolojik varlıklar) mitoloji kaynaklarından incelenebilir.</p>		

**Cehennemde olmaya neden olan suçlar, Kur'an ayetleriyle karşılaştırılabilir.

****Dante*'nin Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi 8. Daire, 9. Çukur'da gördüğünü iddia etmesinin nedeni, bu çalışmanın 5. Bölümünde açıklanmıştır.

Şimdi *Palacios*'un anlatımından İslam inanç sistemi ile *Dante*'nin İlahi Komedyası'ndaki benzeşmeleri özetle sunmaya devam edelim:

"(...) **Cehennem'in altıncı dairesine** inelim. (...) Hz. Muhammed'in bir ateş denizi gördüğü, bunun kıyısında da, günahkârların işkence çektiği ateşten mezarlardan oluşan şehirlerle karşılaştığı anlatılmıştı. Cehennem'in IX, X ve XI. kantolarında altıncı daire içinde tasvir edilen *Dite şehri*yle bu sahne arasındaki benzerliğe yukarıda işaret etmiştik Buna şunu ekleyebiliriz ki, günahkârların ateşten mezarlar içinde işkence görmesi, cehennem azabını anlatan başka birçok İslam kaynağında da bahsi geçen bir konudur.

Cehennem'in yedinci dairesinin üçüncü bölümündeki cinsel sapıkların işkencesi de, İslam geleneğindeki cehennemde karşımıza çıkar. *Dante* onları, çıplak bedenlerini dağlayan bir ateş yağmuru altında durmadan yürürlerken resmeder. Günahkârlardan biri, eski üstadı *Brunetto Latini*'dir ve bir süre onunla birlikte yürüyen *Dante*, üstadının düştüğü bu durum karşısında hayret ve üzüntüsünü dile getirir. Çünkü dünya hayatında ondan aldığı bilgelik dersleri hala hatırladadır. Bu sahnenin prototipi olarak iki grup hadis gösterebiliriz. Öncelikle, İslam geleneğindeki cehennemde bu ateş yağmuruna çok benzeyen bir işkence vardır: "*Başlarına durmadan kaynar su veya eritilmiş bakır yağacak, derilerine işleyecek, iç organlarını kemirecek ve ayaklarının arasından çıkacak. Sonra vücutları eski haline gelecek ve işkence sürecek.*" Daha spesifik olarak Kuran'da, günahkarları hesap günündeki durumunu anlatmak için de olsa, bununla ilgili bir ayet (LV, 35) vardır: "*Üstünüze ateş alevi ve erimiş bakır dökülecektir de, kurtuluş çaresi bulamayacaksınız.*" İkinci gruptaki hadisler ise ilmiyle amel etmeyen âlimlere verilecek cezadan bahseder:

"*Bunlar cehenneme atılacaklar ve tıpkı bir kuyunun veya değirmenin çıkırtısını döndüren bir eşek gibi, durup dinlenmeden yürüyecekler. Onları cennetten seyreden bazı talebeleri yanlarına gelecek ve bu bitip tükenmeyen yolda onlara eşlik ederken şöyle soracaklar: 'Her şeyimizi senden öğrendik, peki seni buraya getiren nedir?'*"

Başka bir versiyonda talebeler şöyle sorar: "*Üstadım buraya nasıl düştün? Bize ne yapıp ne yapmayacağımızı sen öğretmemiş miydin?*" Başka bir versiyonda ise talebelerle hocaları arasındaki diyalog şu şekildedir: "*Nasıl oldu da, biz senin öğrettiklerinle cennete girerken sen cehenneme düştün?*" Hoca şöyle cevap verir: "*Size neyin doğru olduğunu öğrettik, kendimiz tam tersini yaptık.*" Görüleceği üzere, metinler (İslam-Hıristiyan) arasındaki benzerlik seçilen ifade tarzına kadar uzanmaktadır.

Malebolge bölümünün ilk vadisinde, yani ***Dante*'nin sekizinci dairesinde**, çırılçıplak koştururken peşlerinden gelen zebaniler tarafından kırbaçlanan muhabbet tellalları görürüz. Bu tam da İslam geleneğinde namazı terk edenlere ve haksız yere insanları zina yapmakla suçlayan müfterilere layık görülen

bir cezadır. Hadislere göre zebaniler bu günahkârları kırbaçlayacak; yüzlerine, kaburgalarına ve sırtlarına acımasızca vuracaktır. *Dante*'nin ikinci çukura yerleştirdiği pisliğe gömülmüş dalkavuklara gelince, bu cezanın benzeri İslam geleneğindeki cehennemde ayaşlara layık görülmektedir. Bunlar susadıkça, terden ve diğer günahkârların yaralarından akan cerahat ve kanla karışan cehennemin iğrenç sularını içerler.

Malebolge'nin üçüncü hendeğinde, din tüccarlarının baş aşağı çevrilmiş halde kızartıldıkları ateş çukurları vardır. Buna paralel bir ceza, İslam geleneğinde katillerin ateş çukurlarında tutulmasıdır.

Dante, **cehennemin dördüncü çukuruna** ulaştığında, yüzleri enselerine çevrilmiş bir günahkârlar topluluğuyla karşılaşır. Bu tuhaf görüntüyü birkaç kez tarif etmeye çalışır. Bu günahkârların gözyaşlarının sırtlarına döküldüğünü, omuzlarının yerinde göğüslerinin olduğunu ve geri geri yürüdüklerini söyler. Orijinaliği konusunda çoğu zaman çeşitli yorumlar yapılmış olan bu ilginç işkencenin, Kuran'daki bir pasajın uyarlanmasıyla yazıldığı görülmektedir: "*Ey kendilerine kitap verilenleri Bir takım yüzleri silip de tersine çevirmeden, yahut Cumartesi halkını lanetlediğimiz gibi onları lanetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur'an'a) iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.*" Allah tarafından, Kuran'ın doğruluğunu inkâr eden Yahudilere yöneltildiği varsayılan bu uyarı, gerek lafzi gerekse mecazî olarak çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. IX. yüzyılda yaşamış olan müfessir *Taberi* bu konudaki çeşitli yorumları kaydetmiştir. Yine de hâkim olan lafzi yorumdur ve bu yorum, bazı cinlerin aynı bu şekilde insanlara görüldüğünü ifade eden *Talmud* kaynaklı bir İslam inancı tarafından desteklenmektedir. Yine mahşer günüyle ilgili bazı hadislerde, belli günahkârların hesap vakti geldiğinde bu şekilde diriltildiği ve sırtlarına asılan hükmü, başları enselerine çevrilmiş halde okudukları ifade edilir. Bu tasvirin canlılığı, İslam zihniyetini o kadar etkiledi ki, hem Endülüs Müslümanlarına yönelik popüler vaazlarda hem de *Gazali* gibi düşünürlerin eserlerinde kullanıldı.

Malebolge'nin altıncı çukurunda ikiyüzlülere uygulanan işkence de, İslam geleneğinde yaygın olan iki sahenin harmanlanmasından oluşmuş gibidir. *Dante* onları, yol boyunca yavaş yavaş yürürken ve parlaklıklarıyla göz kamaştıran kurşundan giysilerinin ağırlığı altında inerken resmeder. Mahşer günüyle ilgili hadislerde, cimrilerin, dünyada biriktirdikleri malların ağırlığı altında durup dinlenmeden yürümekle cezalandırıldıkları söylenir. Ayrıca gerek Kuran'da gerekse hadislerde, günahkârların ve bilhassa şehvetle ilgili günahlar işleyenlerin, parlak sıcak metallere kıyafetler giydirilerek cezalandırılacağı ifade edilir. *Dante*, ikiyüzlülerle konuşurken şahit olduğu *Kaifas*'ın çektiği acılar karşısında dehşete düşer. *Kaifas*, kazıklarla yere çakılmış durumdadır ve acıdan kıvrılırken başka bir ikiyüzlü günahkâr onu ayaklarının altında çiğnemektedir. Bu sahne, öbür dünyaya ilişkin hadislerde yer alan çeşitli tasvirlerle sanatkârane bir şekilde harmanlandığı örneklerden bir diğeridir. Dokunaklı bir dille hesap gününde ve cehennemde çekilecek Acıları tarif eden ve *lbn Abbas*'a atfedilen bir rivayette şu ifadeler yer almaktadır: "Hayat dolu delikanlılar cehennemde şöyle feryat edecek: "*Ah benim mutsuz çocukluğum, ah benim bahtsız gençliğim! Keşke kuvvetim beni yan yolda bıraksaydı ve zinde vücudum acınacak kadar zayıf düşseydi de bugünleri görmeseydim.*" Çünkü onlar, büyük acılar içinde kazıklarla yere çakıldılar." Bunu tamamlayan bir sahne, sıhhati şüpheli olan şu hadiste karşımıza çıkar: "*Dünya hayatında komşusuna saygısızlık eden kişi, kıyamet günü bir karınca şeklinde diriltilecek ve bütün insanlar onu ayakları altında çiğneyecek Ancak ondan sonra bu kişi cehenneme gidecek.*"

Malebolge'nin yedinci çukuru, hırsızların cezalarını çektikleri yerdir. *Dante* onları, su yılanlarından kaçmak için boş yere oradan oraya koştururken görür. Yılanlar önce kurbanları yakalayıp sarırlılar, sonra da boyunlarından, yüzlerinden ve göbeklerinden sokarlar. Zehirleri öyle etkilidir ki, etleri dağılıp kül olur. Ancak işkencenin yenilenmesi için vücutları tekrar eski haline döndürülür ve bu böyle devam eder, *Dante* bu tasviri, klasik şairlerden ve daha çok *Ovidius*'tan aldığı unsurla da zenginleştirir. Eğer bu ilaveler göz önüne alınmazsa, *Dante*'nin tasvir ettiği bu cehennem sahnesiyle kıyamet ve cehennemle ilgili birçok hadiste (bilhassa bu çalışmada sık sık başvuru olan *Kurre* adlı derlemede çizilen tablolar adeta birebir denk düşmektedir. Aşağıdaki hadislerle *Dante*'nin cehennem sahnesi, Doğu'ya özgü mübalağalı anlatım da göz önünde bulundurularak karşılaştırıldığında benzerlik hemen görülecektir: "Kıyamet gününde, zekat vermeyi reddeden cimriler, gözleri ateşten ve dişleri demirden dev bir yılanla karşı karşıya gelecekler. Yılan onları takip ederken 'Bana o cimri sağ elini ver de onu bir güzel vücudundan ayırayım!' diyecek. Cimri kaçmaya çalıştığında yılan bu kez 'Günahlarından nereye saklanabileceğini sanıyorsun?' diyecek ve onun etrafını sararak sağ elini ısırıp yutacak. Daha sonra eli bir kez daha yutulmak için tekrar çıkacak. Sonra yılan sol elini yutacak, o da diğeri gibi yeniden çıkacak. Yılanın her ısırışında cimri acıdan öyle bağırarak ki, etrafındaki herkes dehşete düşecek."

"*Lemlem* denilen cehennem vadisinde, kalınlığı bir devenin boynu kadar, uzunluğu da ayın bir tam devri kadar olan ve namazı terk edenleri sokan yılanlar vardır. Bu yılanların zerk ettiği zehir, yetmiş yıl boyunca insanın etini yakar.", "Cehennemde bir de Elem Vadisi denilen bir yer vardır. Burada kara katır büyüklüğünde, her birinin yetmiş zehirli dişi olan akrepler bulunur. Bu akrepler namaz konusunda üşengeç davrananları sokarlar. Zerk ettikleri zehir, bin yıl yaralananın içinde yanmaya devam eder ve kurbanının etini çürütür.", "Ayyaşlar, onları ayaklarından yakalayacak olan, deve büyüklüğünde akreplerle dolu bir deliğe atılacaklar.", "Tefecilerin karınları açılacak ve akrep ve yılanlarla doldurulacak.", "Yılanlar, zinakârları, vücutlarının örttükleri yerlerinden sokacaklar.", "Su yılanları, kâfirleri çıplak kafalarından yakalayacak, tepeden tırnağa etlerini sıyrıp yedikten sonra, tekrar yenilenen etlerini bir daha sıyrıp yiyecek ve aynı işkenceye sonsuza dek devam edecekler."

Dante, **Malebolge'nin dokuzuncu hendeğine** adımını attığında o kadar korkunç bir manzarayla karşılaşır ki ne yapacağını şaşırır ve gördüklerini tasvir edecek kelime bulamaz. İnsanlar arasına nifak sokmuş bir günahkâr topluluğu, burada zebaniler tarafından kılıçla ikiye ayrılmakta ve vadinin etrafında dolaşmaya zorlanmaktadır. Ancak her kılıç darbesinden sonra kurbanın yaraları iyileşir ve aynı işkence durmadan tekrarlanır. Özellikle üç işkence sahnesi şairin dikkatini çeker (**Yazar Notu:** İSLAM PEYGAMBERİ'nin ve Hz. ALİ'nin Cehennemdeki tasviri) İç organları peşinden sürüklenen **Hz. Muhammed**'i, vücudu çenesinden karnına kadar yarılmış olan yeğeni **Ali** takip eder. Elleri kesilmiş olan *Mosca degli Uberti*, *Dante*'nin kendisini tanıması için, kanayan kollarını havaya kaldırır. Son olarak, *Bertrand de Bom*, kesilmiş kafasını bir fener gibi saçlarından tutmuş olarak görünür. Bu üç sahne, genel hatlarıyla çok önceden İslam kaynaklarında mevcuttur. Bir hadiste şöyle denir: "*Kendi canına kıyanlar, cehennem vadilerindeki zebaniler tarafından sonsuza kadar aynı bıçakla öldürülecekler... Her bıçak darbesinden sonra, ziftten daha kara kanlar fışkıracak yaralarından. Sonra yaralar tekrar iyileşecek ve işkenceye sonsuza kadar, durmaksızın devam edilecek.*"

Dante'nin Hz. Muhammed ve Ali'yle ilgili çizdiği tablo, birçok İslam kaynağında karşımıza çıkar. Bunlardan birinde, iki grup günahkâr şu şekilde tasvir edilir: "Küfredip inleyerek cehennemın iki dairesini arşınlarlar. İlk grubun iç organları peşlerinden sürüklenir, diğeriye kan kusar ve yaralarından cerahat fişkurur." Diğer versiyonlarda günahkârlar, tıpkı bir değirmen taşını döndüren bir eşek gibi, cehennemdeki vadinin etrafını dolaşırlar; zebanilerin çıkarttığı iç organları peşlerinden sürüklenmektedir. Dahası, aynı işkence, İslam tarihinde zalimlikleriyle kötü bir üne sahip olan *beşinci Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan* ve onun kana susamış komutanı *El-Haccac'a* layık görülmüştür. Rivayetlerde bu ikisi, cehennemde bağırsakları bacaklarının arasından sarkarak yürüyen ve dünyada işledikleri her cinayet için yetmiş kez bıçaklanan kişiler olarak resmedilir. *Mosca degli Ubeni'nin* kanlı yazgısının İslam geleneğindeki karşılığıysa, hırsızların ve açgözlülerin işkencesidir: "Başkalarını malının bir kısmından mahrum bırakanlar, hesap gününde Allah'ın karşısına ellerinden mahrum olarak çıkarlar." Son olarak, *Benrand de Born'un* dehşet verici görüntüsü, kıyametle ilgili bir rivayetin sanatkârane bir uyarlamasından başka bir şey değildir: "O gün geldiğinde, cinayete kurban gitmiş ruhlar, ellerinde saçlarından yakaladıkları kafalarını tutarken ve boyun damarlarından kanlar süzülürken Allah'ın karşısına çıkacaklar ve katillerini de peşlerinden sürükleyip, 'Allah'ım sor ona, beni niye öldürmüş?' diyecekler."

Malebolge'nin son hendeğinde, yalancılar ve sahtekârlar çeşitli işkencelere maruz kalırken görülmektedir. Bazıları üst üste yığılmış haldedir veya dört ayak üzerinde sürünmektedir; bazıları her taraflarını kaşır, kabuk bağlamış yaralarını koparır veya dişleriyle birbirlerini hırpalar; başkalarıysa şişmiş karınlarıyla dayanılmaz bir susuzluk çeker. (...) Yine birçok rivayette, günahkârların cehennemde çektiği işkenceler, *Dante'nin* anlatımına büyük ölçüde benzer şekilde resmedilmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse: "Günahkârların her tarafı kaşınacak, kendilerini öyle şiddetli bir şekilde tırmalayacaklar ki, derilerini kemikten ayıracaklar.", "O kadar şiddetli bir açlık hissedecekler ki, kendi bedenlerini yiyecekler.", "Çıldırıncı bir susuzluk onları perişan edecek. 'Susuzluğumu giderecek bir damla su yok mu?!' diye bağıracaklar."

Son olarak, *Dante'nin* cehennem tasvirlerinin kaynağının İslam geleneği olduğu hipotezini destekleyen iki olgu daha vardır. Birincisi, *İblis, Ephialtes* gibi şaşırtıcı bir görünüm içinde, cehennemın en alt katında, bir eli önden diğer eli arkadan zincirlenmiş haldedir. İkincisi, İslam geleneği, Nemrut'u ve Firavun'u, şeytani kibrin prototipi olarak, *İblis'in* Allah'a isyan cezasını çektiği bölüme yerleştirir. *Dante* de Nemrut'u aynı isyan günahından dolayı suçlar ve onu, *Lucifer'in* bulunduğu en alt katın girişine yerleştirir. En alt kattaki bütün günahkârlar aynı işkenceye, yani soğuğa maruz kalırlar. Bütün mekânı kaplayan *Cocytos* gölü, *Lucifer'in* kanatlarının yarattığı dondurucu rüzgârla da buz tutmuş haldedir. Gölün donmuş sularında, dört çeşit hain çeşitli davranışlar içinde gösterilir.

Kitab-ı Mukaddes eskatolojisinde, günahkârların cehennemde soğuk işkencesine maruz bırakılacaklarına dair herhangi bir ifade olmadığını belirtmeye herhalde gerek yoktur. Müslümanlıktaysa bu işkence ateşle aynı düzeye yerleştirilmiştir. Kuran'ın, cennet ehlinin ne yakıcı sıcağın ne de dondurucu soğuktan (*zemherir*) mustarip olacağını söyleyerek bu temaya belirsiz bir şekilde temas ettiği doğrudur. Ne var ki bu ayetin tefsirinde, dondurucu soğğun yakıcı ateşten daha çok acı veren cehennem işkencelerinden biri olduğunu ifade eden birçok hadise yer verilmiştir. Bu ceza türünün cehennem tasvirlerine girişi,

işkencelerde bir simetri ve karşıtlık yaratmak istenmesinden çok, Zerdüştlüğe özgü bir inancın İslam geleneğinde asimile edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Cahiz (IX. yüzyıl), bu işkencenin, ateşin kutsal olduğuna inanılan Zerdüştlük'teki cehenneme özgü olduğunu belirtir. Bir yüzyıl sonra *Taberi* bunu tereddütsüz kabul ettiğine göre, bu tema, o zamanlar Müslüman olmuş Zerdüştiler tarafından İslam'a sokulmuş olmalıdır. Ne olursa olsun, cehennemdeki dondurucu soğuk işkencesinin bu uzak kökenlerinden daha da ilginç olan şey, bazı hadislerde ayetteki "zemherir" sözcüğünün "donmuş göl" olarak tefsir edilmesidir. Hz. Muhammed'e "*Cehennemdeki Zemherir nedir?*" diye sorarlar. O da şöyle cevap verir: "*Kâfirin içine atıldığı bir çukurdur. Burada dondurucu soğuktan dolayı kâfirin organları birbirinden ayrılıp paramparça olur.*" Sözcüğün bilimsel anlamının "buz gibi soğuk rüzgâr" veya "*dünyayla ay arasındaki atmosferik bölge*" olduğu hatırlanırsa, İslam inancındaki günahkârların da, hem dondurucu rüzgârlara maruz kalıp hem de donmuş suya temas ederek, *Dante*'nin cehenneminde olduğu gibi çifte işkenceye maruz kaldıkları görülecektir.

Dante, cehennemin en alttaki çukurunun dibine, yani yeryüzünün merkezine, göğsünden aşağısı buz tutmuş olan, acılar ülkesinin hükümdarı *Lucifer*'i yerleştirir. Muazzam büyüklükte, canavarı andıran bir vücut yapısına sahip olan *Lucifer*'in üç yüzü, bunların altında da yarasa kanadına benzer dev kanatları vardır. Kanatlarını çırtıkça, dondurucu rüzgârdan dolayı etraf buz keser. Üç ağızla üç haini yutup çiğner. *Dante*, dehşet içinde, *Lucifer*'in kılı omuzlarından ve buz üzerinden kayarak, uzun bir yeraltı yolculuğundan sonra güney yarımküreye ulaşır. Kaçarken *Lucifer*'in boşlukta sallanan dev bacaklarını seyreder ve *Vergilius* ona, cennetten kovulan *Lucifer*'in nasıl kafa üstü güney yarımküreye çakıldığını ve o hızla dünyanın merkezine kadar ilerleyip bugüne dek bu şekilde baş aşağı kaldığını açıklar. *Dante*'nin cehennem tasvirlerinin gücü ve güzelliği ne kadar hayranlıkla takdir edilirse edilsin, İslam literatüründe bu sahnelerin prototipleri mevcuttur. Ebediyen cehennemin en alt çukurunda kalacak olan *Lucifer*'in (*İblis*'in) konumu, daha önce gösterildiği gibi, İslam kaynaklarında da çoğunlukla aynıdır. Zaten günahların cehennemdeki dağılımını belirleyen ilke göz önünde bulundurulduğunda, Allah'a karşı isyanın atası olan *İblis*'in (veya *Lucifer*'in) başka bir yerde olması düşünülemez. Dolayısıyla her ikisinde de en ağır cezayı o çekmektedir. Ancak ilginç olan şudur ki, benzerlik, *İblis-Lucifer*'in maruz kalacağı işkencenin şekline kadar uzanmaktadır. *İbn Arabi*, *İblis*'in buz işkencesine maruz kalacağını kesin olarak bildirir ve bu iddiasını şu olguya dayandırır: *İblis* de bir cindir ve ateşten yaratılmıştır, dolayısıyla da cezasının, bunun tam zıttı olan dondurucu soğuğa, yani *zemherir*'e maruz kalmak şeklinde olması gerekir. *İbn Arabi*'nin çağdaşları, benzer bir mantıkla, zebanilerin cehennem ateşin- den etkilenmediklerini ileri sürmüşlerdir. Bunun gibi, örneğin *el Eşari*, cinlerin ateşten yaratılmış olduklarını, dolayısıyla da ateş azabına karşı vücutlarının duyarlı olmadığını iddia etmiştir. *Lucifer*'in canavarı andıran görünüşüne gelirse, birden fazla yüzünün olması, İslam geleneğindeki cehennemde hainlerin tanınmasını sağlayan ikiyüzlülük damgasının aynısıdır. Ayrıca *Lucifer*'in, Tanrı'ya ilk isyan eden varlık olarak hainlerin başı olduğu ve *Dante* tarafından hainlerin bulunduğu çukura yerleştirildiği hatırlanmalıdır. İslam'ın ilk dönemlerine ait, sıhhati şüpheli bir hadiste şöyle denir: "*Dünya hayatında ikiyüzlü ve iki dilli olana (aldatıcı sözler söyleyene), Allah cehennemde iki tane yüz ve iki tane dil verecek.*"

Başka kaynaklarda da, zebaniler iki kafalı canavarlar olarak tasvir edilmektedir. Cehennem bile, **İslam kaynaklarında bir mekân olarak değil, işkencelerin cisimleşmiş hali** olarak görülmektedir. Çizilen bu canlı tablolarla cehennem, çok sayıda ağızla, farklı günahlar işlemiş insanları yutan, yılan kafalı bir canavardır. Hatta bazı rivayetlerde üç ağızlı olduğu bile söylenir.

Geriye, *Dante'nin Lucifer'in düşüşünü anlattığı sahne* kalıyor. *Dante* öncesi Hıristiyan literatüründe *Lucifer'in düşüşünden bahsedilen tek kaynak, Luka İncili'ndeki küçük bir bölümdür (X, 18): "İsa onlara şöyle dedi: 'Şeytan'ın gökten yıldırım gibi düştüğünü gördüm."* Kuran'da ise, *İblis'in Allah'a isyan ettikten sonra cennetten kovuluşundan, en az yedi yerde bahsedilir ve düşüşüyle ilgili hiçbir ayrıntıya yer verilmesine de, boşluklar, Allah'ın Âdem ve Havva'ya, yılan ve İblis'e verdiği cezadan bahseden hadislerle doldurulmuştur.*

Bunun yanı sıra, *İblis'in düşüşü hikâyesini tamamlayan, yaratılışla ilgili bir grup rivayet de vardır.* Önceki bölümlerden birinde, yeryüzünü yedi kata bölüp bunları cehennemden yedi katıyla özdeşleştiren rivayetlerden bahsetmiştik. Bunlar, yukarıda bahsedilen yaratılışla ilgili rivayetleri açıklama amacını gütmektedir ve aslında, göklerle yerin başlangıçta bitişik halde iken daha sonra ayrıldığını ve her birinin çeşitli katmanlara bölündüğünü ifade eden bir Kuran ayetinin yorumundan başka bir şey değildir. Bunlardan birinde şöyle denilmektedir: *"Göklerin ve yerin katlara bölünmesinden sonra, Allah kendi mekânından bir melek gönderdi. Dünyaya düşen melek, yerin yedi katını delip geçtikten sonra, orada omuzlarından asılı olarak durdu. Bir eli Doğu'ya, diğer eli Batı'ya uzanmıştı ve ayakları boşlukta idi."* Elbette ki bu hikâye, *İblis'ten değil bir melekten söz etmektedir.* Ancak bu meleğin Allah'ın mekânından aşağıya gönderilmesi ve yeryüzüne düşmesi, onun *İblis* olabileceği tezini destekler niteliktedir. İki hikâyenin bir araya getirilmiş halinin, *Dante'nin yarattığı sahneye model oluşturmuş olabileceği* görülür. Bu hipotezin geçerli temellere dayandığını, İslam geleneğindeki çeşitli *İblis* tasvirlerini gözden geçirerek gösterebiliriz. İslam geleneğinde *İblis*, Allah'a karşı isyan ettiği için cennetten kovulan bir melektir; yeryüzüne düşüp çeşitli katmanlardan geçerek buza gömülür, dolayısıyla ayakları boşlukta kalır; muazzam boyutlarda olmasına karşın (çeşitli katmanlara dayanak olur) yine de bir melektir, bu yüzden de kanatları vardır; ancak işlediği günahlar onu iğrenç bir yaratığa çevirmiştir, dolayısıyla insanları yutan çok kafalı bir canavar, yarı insan yarı devekuşu bir hilkat garibesi olarak görünür." (Palacios, M.A.,2010).

5. Dante'nin İslam Peygamberini Cehennemde tasvir Etmesi Üzerine:

Palacios tarafından ayrıntılı bir şekilde İslam inanç sisteminden etkilendiği bildirilen *Dante'nin* nasıl olur da İslam peygamberini ve Hz. Ali'yi cehennemde tasvir ettiği konusu da Türk-İslam dünyası için önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu makalenin 3. Bölümünde sözünü ettiğimiz, Abdülhamid'in İlahi Komedi'yi yasaklamasının asıl nedeni de İslam Peygamberinin bu şekilde tasvir edilmesinin, Halife ünvanı taşıyan Osmanlı Padişahı tarafından bir hakaret olarak kabul edilmesidir.

Dante'nin neden böyle bir tasvir yaptığının cevabını aradık. Okay'ın (2009) yazmış olduğu bir makalede (Dili İngilizce'dir) verilen cevap şöyle özetlenebilir: "Ortaçağ Hıristiyan Avrupasında yaygın bir rivayet vardı. Hz. Muhammed'in bir Hıristiyan olduğu zannediliyordu. O bir Kardinal'di. O'na Papalık

vaad edilse de bu söz yerine getirilmedi. Buna tepki olarak Hz. Muhammed yeni bir din getirdi. İşte İslam böyle bir hoşnutsuzluk üzerine kuruldu. Dante bu rivayetlere inanıyordu.”

Anlaşıyor ki; dante Hz. Muhammed’i dini bölen bir insan olarak görüyordu. Bu nedenle günahı insanlar arasına nifak sokmaktı. İnsanlar arasına nifak sokmuş bir günahkâr topluluğunun yeri cehennemin 8. Dairesi olan **Malebolge'nin dokuzuncu hendeği** olduğuna göre **Hz. Muhammed (ve Hz. Ali)** burada olmalıydı, **Dante**’ye göre. (**Yazar Notu:** Peki, **Dante**’nin günahı yok mudur? Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) ve Allah’ın Aslanı Hz. Ali’yi (kv) cehenneme yollayan **Dante**, Tanrı’nın yerine kendini koyarak, bizzat isimleriyle Cehennemlikleri açıklıyor. Bu günahların cezası nedir? İslam İnancına göre; biz kulların buna cevap vermesi mümkün değildir. Bize düşen, dünya hayatını bitirmiş bir insanın ruhunun, ne ceza çekeceği veya ne ödül alacağıının, Rahman ve Rahim olan Allah’ın (CC) adaletine bırakılması gerektiğini açıklamaktır.)

6. Sonuç:

Dante, Orta Çağ Avrupası’nın Rönesans’a bakan yüzü olarak en önemli düşünür ve sanatçılardan biri olarak kabul edilir. O’nun en önemli eserlerinden biri olan *İlahi Komedya*, her ne kadar Hıristiyan bir düşünürün eseri olsa da Orta Çağ’ın İslam düşünürlerinin eserlerinden oldukça esinlenmiştir. Anlatılan Cehennem (*Inferno*), İslam inancındaki Cehennem ile benzeşmektedir. Batı Medeniyeti için önemli bir sanatkâr ve düşünür olan **Dante**, Türk dünyasının Batılılaşma hareketlerinin başladığı Tanzimat’tan (1839) bugüne Türk edebiyatını da etkilemiştir. Ancak Batı hayranlığından özüne dönen Türk-İslam dünyası **Dante**’ye gerektiğinden fazla değer vermektense kendi değerlerini ön plana çıkarmalıdır. Zira Batı Dünyasını müreffeh seviyeye çıkaran Rönesans ve Reform hareketinde Orta Çağ’ın ileri gitmiş İslam kültürünün tesirleri ve izleri mevcuttur. Konumuzla ilgili olarak, *Palacios*’un *İlahi Komedya*’da İslam etkisini anlatması buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynaklar:

1. Alighieri, Dante. (2011). *İlahi Komedya*. Çev. AYTEKİN ŞAHİN, Süre Yayınevi, Ankara.
2. Ayyıldız, B. (2016). Dante Alighieri ve Sürgün. *DTCF Dergisi*, 56(1), 46-93.
3. Çelebioğlu, A. (2014). Edebî metinlerde cehennem tasvirlerinin karşılaştırılması. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 32, 69-76.
4. Ercilasun, B. (2001). Modern Türk Edebiyatında " Ahiret" Kavramı. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-45.
5. Korkmaz, Ö. (2001). Dante Alighieri-yaşamı ve eserleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2): 46-93.
6. Palacios, M.A. (2010). Dante ve İslam. Okyanus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul. s: 128-165.
7. Karakartal, O. (2009). Türkçe’de Dante Üzerine. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(1), 465-485.

8. Okay, C. (2009). The Introduction of Divine Comedy into Turkish and the Problem of Dante's Representation of the Prophet of Islam in Inferno. *International Review of Turkology*, 2(3), 25-27.
9. Temel, Ö. P. (2016). İlahi Komedya: XXVIII-XXXIII-XXXIV Sayılı Kantolarla Dante'nin "Cehennem" inde Adalet Kavramı ve "Contrapasso" Yasası. *DTCF Dergisi*, 56(1), 100-123.
10. Yaşar, İ. Ö. (2009). Kıbrıs Türk edebiyatında İtalyan şâiri Dante. *Electronic Turkish Studies*, 4(8), 1933-1945.